

УДК 655.4/5:006.74

Вадим Дніпренко,
доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи КНУКіМ

Розвиток типології видань засобами стандартизації

Розглянуто розвиток типології видань засобами стандартизації. Окреслено подальші перспективи розвитку типології видань.

Ключові слова: типологія видань, видання, ДСТУ 3017—95, ДСТУ 3017:2015.

Типологія видань є однією з нагальних проблем у книгознавстві як у теоретичному, так і у практичному аспектах, оскільки надає адекватні критерії для ідентифікації, моделювання, аналізу, оцінки, опису будь-якого видання, слугує важливим підґрунтям стратегічного планування та статистичного обліку. Типологія видань у практичній спрямованості дає змогу ефективно організувати книговидання, підтримуючи баланс у великому різноманітті видавничої продукції, вдосконалювати систему книгорозповсюдження. У теоретичній же площині типологія видань розглядається як галузь книгознавства, що вивчає і розробляє наукові засади та принципи їх класифікації за суттєвими функціональними книгознавчими ознаками. Метою типології є виявлення типових якостей, характерних для певної сукупності видань, об'єднання їх у групи на основі виявлених якостей та вивчення цих груп як соціального явища [10]. Зазвичай типологія видань розглядається у межах ширшого напрямку — типології книги. І. Моргенштерн визначає її як "знання категорій книги, їх видоутворювальних властивостей і логічного співвідношення різних категорій книги, що виділяються за ознаками призначення та форми" [7]. Г. Швецова-Водка визначає її як наукове знання, розділ науки (книгознавства), який вивчає різні категорії книги, їхнє групування (систематизування), створення наукових класифікацій. Видання є категорією книги, певною стадією її буття [11].

Над проблемою типології видань фахівці працюють із 70-х рр. ХХ ст. (Г. Швецова-Водка, А. Гречихін, Д. Теплов, І. Моргенштерн, В. Іваницький). У сучасному українському книгознавстві це питання вивчають, по-перше, щодо окремих типів і видів видань (навчальних, довідкових, періодичних тощо), по-друге, стосовно розробки типології електронних видань. Серед дослідників, які аналізують цю проблему, виокремимо М. Костенко, Н. Фіголь, Н. Марченко, Г. Вараскіна та інших.

Додатковим стимулом для порушення питання типології видань є процес прийняття і впровадження державних стандартів, який регулює Закон України

"Про стандартизацію". Документ регламентує правові та організаційні засади стандартизації в нашій державі та спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері. Згідно із законом, стандарт — "це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері" [5]. Не виняток і книжкова справа. Проблематику стандартизації у цій галузі розробляли М. Хойнацький, М. Тимошик, Д. Коршунов, С. Ярема, В. Моргунюк, П. Пашуля, Б. Мамут.

Зі здобуттям Україною незалежності постало питання започаткування власної системи стандартизації в галузі видавничої справи. 8 серпня 1994 р. при Державному комітеті зі стандартизації, метрології та сертифікації України створено Технічний комітет "Технологія поліграфії", у структурі якого функціонує чотири підкомітети ("Видавнича діяльність", "Технологія книжкового виробництва", "Технологія газетного виробництва", "Технологія спеціальних видів друку" і одна робоча група). Отже, розробку видавничих стандартів було покладено на підкомітет "Видавнича справа", створений на базі Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України". Аналізуючи діяльність у галузі видавничої справи у 90-ті рр. ХХІ ст. М. Тимошик оцінює її доволі критично [9], оскільки впродовж цього періоду було підготовлено і введено в дію лише один стандарт. Суттєвих позитивних зрушень ситуація зі стандартизацією у сфері видавничої діяльності зазнала у ХХІ ст., коли було створено та оновлено нормативну базу видавничої галузі. Переконливим свідченням є представлений на сайті Книжкової палати України перелік чинних нормативних документів зі стандартизації в галузі видавничої справи, який налічує 50 найменувань (<http://www.ukrbook.net/vidavc.html>).

Першим українським видавничим стандартом став ДСТУ 3017—95 "Видання. Основні види. Терміни та

визначення" [2], розроблений підкомітетом "Видавнича справа" і введений в дію згідно з наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 року. Нещодавно документ був переглянутий і замість нього прийнятий новий стандарт — ДСТУ 3017:2015 "Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять" [4], що набув чинності 1 липня 2016 року. З 1 липня 2010 року також набув чинності перший національний стандарт України ДСТУ 7157:2010 "Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості" [3], в якому розроблено та стандартизовано типологію електронних видань. Отже, як бачимо, відбувається розвиток типології видань засобами стандартизації, що потребує аналізу та теоретичного узагальнення.

Мета статті — розглянути розвиток типології видань засобами стандартизації та окреслити подальші перспективи цього процесу.

Як зазначалося, проблему типології видань почали розробляти ще на теренах Радянського Союзу в 70-х рр. ХХ ст., що знайшло втілення у відповідному стандарті. Перший Державний стандарт "Видання. Основні види. Терміни та визначення" затверджено 1970 року. Надалі, за часів Радянського Союзу, прийнято ще два таких стандарти — 1979 та 1990 року, що переконливо свідчить про постійний розвиток типології видань, яка потребує уточнень, поглиблень і фіксації на рівні стандарту. Останній із союзних стандартів був чинний і в незалежній Україні до прийняття ДСТУ 3017—95. При підготовці першого українського стандарту враховано досвід розробки попередніх союзних стандартів та рекомендації міжнародного стандарту ISO 5127/2. Попри все, до прийнятого стандарту фахівці висловлювали певні зауваження [8; 11].

ДСТУ 3017:2015 "Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять" поширюється на видавничу продукцію і встановлює терміни та визначення основних видів видань, які рекомендовано застосовувати в усіх видах нормативних документів, а також документації в галузі видавничої діяльності. Він призначений як суб'єктам видавничої діяльності, незалежно від форм власності, так і працівникам інформаційної сфери.

Особливістю нового стандарту є те, що в окремих випадках до терміна через крапку з комою наведено термін-синонім, а не дозволені для вживання терміни-синоніми подано світлим курсивом с позначкою "Нд". Як і в попередньому, в новому стандарті певні статті містять примітки, а також як довідкові подано німецькі, англійські, французькі, російські терміни-відповідники стандартизованих термінів, узяті з міжнародних і національних стандартів і словників.

Розпочинається ДСТУ 3017:2015, як і попередній стандарт, із визначення загальних понять, але, якщо в останньому їх було лише два ("видання", "видавнича продукція"), то в новому — десять. Окрім зазначених, долучено також такі: "вид видання", "твір", "матеріальна конструкція книги", "знакова природа інформації", "цільове призначення", "характер інформації", "читацька адреса", "аналітико-синтетичне пере-

роблення інформації". Таке розширення загальних понять, безумовно, важливе, оскільки вони вживаються у подальшому тексті, а тому потребують тлумачення.

Головною системоутворювальною категорією стандарту та однією з основних у сучасній книжковій справі є категорія "видання". У ДСТУ 3017—95 "Видання. Основні види. Терміни та визначення" його визначено як "документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення і поліграфічного виконання" [2]. Г. Швецова-Водка зазначала, що "у такому визначенні не вказано точно на спосіб виробництва документа, тому виданнями можна вважати не тільки твори друку, але й платівки, магнітофонні стрічки, фотоплівки, слайди, аудіо- та відеокасети, дискети тощо при відповідному їх опрацюванні та оформленні. Разом з тим друкування залишається головним способом виготовлення видань" [11]. Зауважимо, що у визначення поняття "видання" в новому стандарті в переліку способу виробництва додано ще й електронний запис на будь-якому носії. Таке визначення відповідає сучасній комунікаційній ситуації, для якої характерно взаємопроникнення документного та електронного складників [6]. Важливою новацією стандарту є те, що його дія поширюється не лише на друковані, а й на електронні видання. За типологічними ознаками, поданими в ньому, здійснюється статистичний облік електронних локальних видань у Книжковій палаті України. Це новий крок у розвитку типології видань відповідно до сучасного стану з диверсифікацією видань у книжковій галузі.

Зауважимо, що від попереднього стандарту залишилася невизначеність у формулюванні щодо способу виготовлення "чи іншим способом". Проте якщо у попередньому стандарті взагалі не виділено фасет щодо способу виготовлення, то в новому він є, і в ньому визначено лише два види. Вважаємо, що наявна певна неузгодженість. Загалом, визначення "видання" у новому стандарті майже дублює попереднє, але на відміну від нього визначається через родові *twір* (документ), а не лише документ, що свідчить про пріоритет книгознавчого підходу.

Наступний розділ нового стандарту присвячений саме типології видань і має відповідну назву "Види видань", у межах якого виокремлено:

- 4.1 Види видань за знаковою природою інформації;
- 4.2 Види видань за способом виготовлення;
- 4.3 Види видань за періодичністю;
- 4.4 Види друкованих видань за матеріальною конструкцією;
- 4.5 Види видань за складом основного тексту;
- 4.6 Види видань за мовною ознакою;
- 4.7 Види видань за ступенем аналітико-синтетичного перероблення інформації;
- 4.8 Види видань за цільовим призначенням;
- 4.9 Види неперіодичних видань за характером інформації;

- 4.10 Види неперіодичних видань за структурою;
- 4.11 Види неперіодичних видань за повторністю випуску;
- 4.12 Види неперіодичних друкованих видань за обсягом;
- 4.13 Види неперіодичних друкованих видань за форматом;
- 4.14 Види періодичних і продовжуваних видань. Запропонована типологія відрізняється від уміщеної у попередньому стандарті, яка охоплювала:
 - 4. Види видань за цільовим призначенням;
 - 5. Види видань за аналітико-синтетичним переробленням інформації;
 - 6. Види видань за інформаційними знаками;
 - 7. Види видань за матеріальною конструкцією;
 - 8. Види видань за обсягом;
 - 9. Види видань за складом основного тексту;
 - 10. Види видань за періодичністю;
 - 11. Види видань за структурою;
 - 12. Види неперіодичних видань за інформаційними ознаками;
- 13. Види періодичних і продовжуваних видань.

Класифікація видань у стандартах є багатобачною, паралельною, фасетною. Порівняльний аналіз наведених типологій дає змогу стверджувати, що в новому стандарті більше ознак (на п'ять), за якими вона здійснюється, одні з них відрізняються в формулюванні, другі — в обсязі видів, що виділяються за певною ознакою. Типологія нового стандарту подібна до класифікації видань, яку запропонувала Г. Швецова-Водка [11], але теж не повною мірою. Перелік класифікаційних ознак в обох стандартах здійснено від тих, що використовуються для класифікування всього обсягу поняття "видання", до тих, що застосовуються для класифікування певної частини видань ("неперіодичне видання", "періодичне видання"). Збільшення типологічних ознак дає можливість багатобачного відбивати видавничий потік.

У книгознавстві розроблено принципи, за якими виділяють типологічні ознаки схеми класифікації. До них належать: соціальна детермінованість пропонованих схем класифікації, їх логічна обґрунтованість, відповідність пропонованих схем до потреб усіх галузей книжкової справи, відображення у схемах головних, суттєвих елементів книги, комунікативність і діяльнісний підхід [1; 7; 11]. Отже, типологія видань має максимально відповідати зазначеним принципам.

Розглянемо докладніше кожну з ознак. Перша класифікаційна ознака ДСТУ 3017:2015 "за знаковою природою інформації" у попередньому стандарті мала назву "Види видань за інформаційними знаками". Якщо в старому стандарті зазначено лише основні види, то в новому їм підвиди. Наприклад:

- 4.1.3 картографічне видання
 - 4.1.3.1 атлас
 - 4.1.3.2 карта; мапа

У попередньому стандарті ці підвиди було зібрано у фасеті "Види неперіодичних видань за інформаційною ознакою", який викликав чи не найбільше зауважень фахівців. Зокрема, Г. Швецова-Водка зауважувала про незрозумілість критерію класифікування — "за інформаційною ознакою". На її погляд, "цей комп-

лекс ознак складається із належності твору до певного типу та жанру літератури" [11]. У класифікації вченої перелік цього фасету, який містить 45 термінів, поділено на групи видань, до яких вони належать. Цей же принцип ураховано і в новому стандарті. Взятю до уваги зауваження Г. Швецової-Водки і при визначенні терміна "образотворче видання". У новому стандарті воно формулюється як "видання, більшу частину обсягу якого займає зображення, що є відтворенням живописних, графічних, скульптурних, архітектурних творів, фотографій, креслеників, діаграм, схем тощо" [4]. За таким самим принципом, з уточненням "більша частина обсягу", сформульовані й дефініції текстового, нотного та картографічного видань. Таке уточнення відповідає реальності.

Другого фасета ДСТУ 3017:2015 — "Види видань за способом виготовлення" — в попередньому стандарті немає, оскільки у новому виділено два види — "4.2.1 друковане видання" та "4.2.2 електронне видання", а на стадії розробки попереднього стандарту останнього виду ще не було.

Третій фасет нового стандарту "Види видань за періодичністю" є і в попередньому з таким самим наповненням, але в ДСТУ 3017:2015 вони пронумеровані за рівнем підпорядкованості, чого не було в попередньому.

Четвертий фасет нового стандарту "Види друкованих видань за матеріальною конструкцією" відрізняється від аналогічного в ДСТУ 3017—95 уточненням "друкованих". Очевидно, розробники стандарту акцентують увагу на тому, що ця ознака актуальна лише щодо друкованих видань, натомість інші можуть використовуватися і щодо електронних. Суттєвою відмінністю є і розміщення окремих видів видань у межах фасета. Якщо в попередньому стандарті їх наведено загальним списком із порушенням основних вимог наукової класифікації, то в ДСТУ 3017:2015 терміни представлено ієрархічно. Наприклад:

- 4.4.2 аркушеве видання
 - 4.4.2.1 плакат
 - 4.4.2.2 буклет
 - 4.4.2.3 газетне видання
 - 4.4.2.4 карткове видання

Безперечно, позитивним є той факт, що кількість термінів у цьому фасеті збільшилася, зокрема наведено такі: "блочне видання", "книга-перекрутка", "комбіноване видання".

Фасет 4.5 "Види видань за складом основного тексту" у ДСТУ 3017:2015 як основні види має "4.5.1 моновидання" та "4.5.2 полівидання" (у попередньому стандарті як види було виокремлено "9.1 моновидання" та "9.2 збірник"). Також цей фасет більше деталізований підвидами. Наприклад:

- 4.5.2 полівидання
 - 4.5.2.1 збірник
 - 4.5.2.1.1 альманах
 - 4.5.2.1.2 антологія
 - 4.5.2.2 вибрані твори
 - 4.5.2.3 зібрання творів
 - 4.5.2.4 академічне видання

Фасета 4.6 "Види видань за мовною ознакою" немає у попередньому стандарті. Його введення,

безперечно, потрібно, адже мовна складова є однією з важливих характеристик видавничої продукції.

Фасет 4.7 "Види видань за ступенем аналітико-синтетичного перероблення інформації" має точніше формулювання порівняно з попереднім стандартом. За структурою він ієрархічний на відміну від представлено у ДСТУ 3017—95, в якому бракує єдиної підстави поділу.

Фасет 4.8 "Види видань за цільовим призначенням" у попередньому стандарті було розміщено на початку, за складом і послідовністю він також відрізняється від нового. Вісім видів збігаються; замість "4.9 громадсько-політичного видання" у ДСТУ 3017:2015 вжито термін "4.8.2 суспільно-політичне видання", а замість "4.11 видання для організації дозвілля" — "4.8.11 видання для дозвілля". У новий стандарт додано нові види — "4.8.5 популярне видання", "4.8.9 релігійне видання" та вилучено види "4.4 науково-виробниче видання" та "4.7 виробничо-практичне видання для аматорів". Очевидно, розробники виходили з наявного видавничого потоку, в якому одні види видань майже зникли, а другі, навпаки, з'явилися. Щодо визначень, то в обох стандартах вони здебільшого збігаються за суттю.

Фасет 4.9 "Види неперіодичних видань за характером інформації" нового стандарту на відміну від фасету 12 "Види неперіодичних видань за інформаційними ознаками" попереднього має ієрархічно впорядковану будову.

Фасет 4.10 "Види неперіодичних видань за структурою" у ДСТУ 3017:2015 відрізняється від попереднього за складом. Г. Швецова-Водка зазначала, що в попередньому стандарті перелічені види не однопорядкові, оскільки серія, зібрання творів, вибрані твори можуть бути як однотомними, так і багатотомними, і пропонувала розділити цей фасет на кілька [11]. У новому стандарті це зауваження враховано, і терміни "зібрання творів", "вибрані твори" віднесено до розділу "Види видань за складом основного тексту" (пп. 4.5.2.2 та 4.5.2.3), у фасеті ж залишилася "серія", підвидом якої є "підсерія", а також введено "серійне видання", "додаток".

Фасети 4.11 "Види неперіодичних видань за повторністю випуску" та 4.13 "Види неперіодичних видань за форматом" у новому стандарті подано вперше, і ця позитивна новація дає змогу багатобачно представити видавничий потік.

Фасет 4.12 "Види неперіодичних друкованих видань за обсягом" за складом повністю відповідає переліку видів у попередньому стандарті, але в новому враховано зауваження Г. Швецової-Водки [11] і поряд з терміном "лиштівка" як синонімом зазначено "аркушівка".

І останній фасет — 4.14 "Види періодичних і продовжуваних видань" — за складом здебільшого ідентичний видам, що перелічені в попередньому стандарті (лише окремі терміни набули уточнення), але подані вони ієрархічно, а не загальним списком.

Отже, на нашу думку, новий стандарт є важливим кроком у розвитку типології видань. Він більшою мірою відповідає сучасній комунікаційній ситуації, повніше відображає видавничий потік. Очевидно, що його розробники врахували зауваження фахівців до попереднього стандарту. Насамперед це стосується

усунення в багатьох місцях такого серйозного недоліку, як порушення єдиної підстави поділу, що вдалося подолати завдяки ієрархічній структурі фасету. Суттєвим внеском у розвиток типології видань є і розширення меж використання стандарту, як для друкованих, так і для електронних. Позитивним вважаємо і збільшення типологічних ознак, за якими здійснюється поділ, що суттєво впливає на можливість багатобачно відображати видавничий потік. Вагомим внеском у розвиток типології видань є стандартизація нових термінів та вилучення старих, що також сприяє кращому відображенню сучасного видавничого потоку.

Перспективою подальших досліджень проблеми розвитку типології видань засобами стандартизації є з'ясування узгодженості ДСТУ 3017:2015 із ДСТУ 7157:2010 "Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості", що актуально в умовах інтегрованого комунікаційного середовища.

Список використаної літератури

1. Гречихин А. А. Проблемы критерия в современной типологии книги // Книга: исслед. и материалы. — 1987. — Сб. 54. — С. 50—73.
2. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017—95. — Чинний від 96-01-01. — Київ : Держстандарт України, 1995. — 47 с.
3. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості : ДСТУ 7157:2010. — Чинний від 2010-07-01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — 14 с.
4. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять : ДСТУ 3017:2015. — На заміну ДСТУ 3017—95; Чинний від 2016-07-01. — Київ : ДП "УкрНДНЦ", 2016. — 38 с.
5. Про стандартизацію : закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 31. — Ст. 1058.
6. Маркова В. А. Книжкова й електронна комунікація: проблема взаємовпливу / В. А. Маркова // Вісник Харківської державної академії культури. — 2014. — Вип. 45. — С. 70—78.
7. Моргенштерн И. Г. Проблемы типологии современной книги / И. Г. Моргенштерн // Книга: исслед. и материалы. — 1975. — Сб. 30. — С. 38—54.
8. Низовий М. А. Вступ до книгознавства : навч. посіб. / М. А. Низовий. — Київ : Кондор, 2009. — 144 с.
9. Тимошик М. Українські видавничі стандарти: до питання про концепцію розробки і впровадження у практику вітчизняного книговидання / М. Тимошик // Наукові записки інституту журналістики. — 2001. — Т. 3. — С. 41—49.
10. Черниш Н. Основи бібліології : навч. посіб. / Н. Черниш. — Київ : Наша культура і наука, 2014. — 220 с.
11. Швецова-Водка Г. М. Типологія книги : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів культури і мистецтв / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. ін-т культури. — Київ : Кн. палата України, 1999. — 68 с.

Рассмотрено развитие типологии изданий средствами стандартизации. Определены дальнейшие перспективы развития типологии изданий.

We consider the development of a typology of publications by standardization means. The further prospects of development of publications typology are outlined.

Надійшла до редакції 11 березня 2017 року